

ULOGA RADNOG PRIRUČNIKA ZA UČENIKE U UČENJU STRANOG JEZIKA

UDK 371.671.1:800.73:803.0

Stručni članak. Primljen 25. 9. 1989.

Tokom više od tri desetljeća u kojima je najprije vladala audiovizualna pa onda audiolingvalna metoda u učenju stranih jezika iza koje su slijedili razni, opet isključivo primjenjivani, "komunikativni" pristupi savladavanju jezika i nastavnici i učenici gotovo su zaboravili da i strani jezik treba učiti istim intenzitetom i utroškom slobodnog (vanškolskog) vremena kao i druge, "ozbiljne" predmete. Ni učenici koji su tako nastali deficit u redovnom školovanju pokušali kompenzirati upisivanjem u tečajevе škola za strane jezike nisu stekli ozbiljne osnove za svladavanje jezika. To je razumljivo, jer tamo se — zbog komercijalnih razloga — učenje jezika uporno nastoji prikazati kao igra i razonoda u 2 do 4 školska sata u tjednu, koja ne dopušta podsjećanje na neophodni rad kod kuće.

Međutim, oduvijek je bilo i učenika i nastavnika koji se nisu dali zavarati pomodnim trendovima i koji su spremni na veći angažman u učenju odnosno podučavanju. Njihovo je nastojanje za većim angažiranjem prilično otežano. Nastavnicima zbog samo djelomične izobrazbe u metodici, nesolidnog sistema daljeg usavršavanja, prevelikog broja učenika u odjeljenju i premalog broja sati, a učenicima zbog toga što ih uglavnom nitko ne uči kako treba raditi.

U takvoj bi situaciji nastave stranih jezika radni priručnik za učenike mogao biti učenicima savjetnik pri postepenom svladavanju zadataka u toku individualnog rada, a preopterećenim i/ili nedovoljno instruiranim nastavnicima pomoć u usmjeravanju učenika k samostalnom radu kao jedinom preduvjetu za stjecanje jezičnog znanja putem nastave.

Radni priručnik trebalo bi da pomogne u svladavanju gradiva obuhvaćenog **vertikalnom i horizontalnom** strukturom udžbenika. Pod **vertikalnom** strukturom razumijevam lingvističku i sadržajnu progresiju, dok se **horizontalna** progresija odnosi na ponudu što raznolikijih tekstova unutar lekcije. Horizontalno strukturiranje nužan je preduvjet za:

1. ravnomjerno razvijanje produktivnih i receptivnih vještina,
2. individualno diferencirano učenje — jer pojedine tekstove predviđene za recepciju ili za dalji stupanj u razvijanju služenja jezikom mogu proradivati samo pojedini učenici, a da time za ostale učenike ne nastanu rupe u vertikalnoj strukturi (zajedničkoj jezičkoj osnovi).

Za ilustraciju uloge radnog priručnika navodimo primjere iz priručnika uz udžbenike ÜBERLEGE UND SAGE ES AUF DEUTSCH 1—4.

1. PRIMJER

Kao primjer za uvođenje učenika u sistematsko svladavanje građe (vertikalne i horizontalne strukture) uzmimo upute iz radnog priručnika uz 1. lekciju udžbenika ÜBERLEGE... I. Radni priručnik najprije daje **pregled** onoga što će se u lekciji učiti. Pregled upućuje učenike na praktični cilj koji će moći postići ako svladaju lekciju i na to koliko je uska povezanost gramatičkih i leksičkih jedinica u nastojanju da se postigne taj cilj. Sistematsko isticanje te uske povezanosti gramatičke strukture i sadržaja što ga želimo izraziti moglo bi pomoći u prevladavanju shvaćanja da je govorenje jedna, a gramatika sasvim druga stvar, neka dodatna teorijska gnjavaža.

ŠTO ĆETE NAUČITI U OVOJ CJELINI

* U najjednostavnijem obliku reći nešto o sebi:

kako se zovete, koliko imate godina, gdje živite, u koji razred idete, koliko učenika ima u vašem razredu, koju školu pohađate. Naučit ćete i postavljati pitanja da biste od drugih dobili te podatke.

* Brojeve do 20 (i dalje).

* Present glagola **sein** (biti), **heißen** (zvati se) i **leben** (živjeti), te proste izrične i upitne rečenice.

Te su gramatičke jedinice potrebne da biste mogli jezično pravilno izreći neke osnovne podatke o sebi ili druge upitati za te podatke.

Dalje se navodi **sadržaj** prva dva komentara uz fotografije. Time se učniku svraća pažnja na to da treba najprije uočiti cjelinu, povezujući sliku s tekstom, pa tek pošto se tako stekla osnovna informacija, može se prijeći na pojedinosti.

Kako se radi o 1. lekciji serije udžbenika za srednju školu, daju se **upute za čitanje**. Nakon tih uputa učeniku se daje zadatak da nekoliko puta pročita tekst, držeći se tih pravila.

Zatim slijedi **uvod u samostalno razumijevanje** teksta. On upućuje na neke najvažnije načine da se postepeno dešifrira tekst:

- povezivanje slike s tekstom (pogađanje značenja riječi: die Klasse, wer?)
- tzv. kognati – riječi poznate iz drugih stranih jezika i internacionalne riječi
- uočavanje i shvaćanje gramatičkih struktura: kongruencija (30 Schüler... sind), present glagola **sein**, funkcija i deklinacija člana, upotreba prijedloga za oznake mjesta
- dešifriranje značenja na temelju konteksta (pitanja sa wo? i wie viele? u vezi s odgovorima na ta pitanja iz kojih se može naslutiti značenje upitne riječi).

PUT DO RAZUMIJEVANJA TEKSTA

Fotografija na početku prve cjeline pomaže vam da shvatite značenje dviju popratnih rečenica. Vjerojatno ćete pogoditi da **das ist** znači *to je* i da **Klasse** znači *razred*, a **Schule** – *škola*. Ako učite engleski, te su vam riječi, u malo drukčijem obliku, poznate iz engleskog jezika. Tekst sadrži i dva broja, redni broj 9. i glavni broj 30, koji će vam također pomoći da shvatite sadržaj. Uz pomoć fotografije i broja 30 moći ćete razabrati da imenica **Schüler** (pisana velikim početnim slovom), koja slijedi iza broja, znači

učenik ili, točnije, *učenici* jer je u množini. Broj 30 i cjelina **30 Schüler** dalje upućuje na značenje riječi **sind**: očito je da je to predikat u rečenici i da on stoji u množini, kao i subjekt **30 Schüler**. Nije teško pogoditi da je **sind** 3. lice plurala, prema 3. licu singulara **ist**, i da znači *su, jesu*.

Ispred imenice **Schule** stoje još dvije riječi, pisane početnim slovima, za koje se može pretpostaviti da označuju ime škole. To je točno; škola se zove prema poznatom kemičaru Ottu Hahnu koji se bavio istraživanjem atoma.

A što s "malim" riječima u tekstu? Naprimjer, **die** neunte Klasse **der** Otto-Hahn-Schule. I ovdje će učenici koji su učili engleski ili francuski znati da je to član koji obično stoji ispred imenica. U njemačkom se jeziku, za razliku od engleskoga i francuskoga, član deklinira. Tako je u **die** neunte Klasse **die** određeni član za imenice ženskog roda u nominativu singulara, a **der Otto-Hahn-Schule** je genitiv od **die Otto-Hahn-Schule**. Kako ćete to, dakle, prevesti, znajući da se član ne prevodi da on samo određuje padež imenice? Za sada je dovoljno da prepoznate član i upotrijebite njegov točni oblik u rečenicama danima u tekstu.

U obje se uvodne rečenice upotrebljava **in**, a oba puta stoji ispred imenice: **in Frankfurt, in der Schule**. I položaj te riječi u rečenici (ispred imenice sa članom ili bez člana) i istovjetnost s engleskom riječi upućuju na to da je to prijedlog koji znači *u*. Znaete da prijedlozi određuju padež imenice koja stoji uz njih, pa tako možete zaključiti da je **der Klasse** neki padež prema nominativu **die Klasse**. To je dativ, ali je za sada dovoljno da upamtite taj prijedložni izraz (prijedlog–član–imenica) u sklopu cijele rečenice.

Vidjeli ste da pažljivo čitanje teksta pomaže da se u njemu pronađe nešto poznato, te da se ti poznati elementi međusobno povežu u smislenu cjelinu. Naravno, to nije moguće uvijek, pogotovo dok je znanje jezika vrlo malo ili nikakvo, ali ipak treba uvijek najprije pokušati dešifrirati tekst, ili bar neke njegove dijelove, a tek onda nepoznate izraze potražiti u rječniku.

Pogledajmo kako ćete postupati dalje s cjelinom **Fünf Schüler aus der Klasse 9 d**. Po slikama i tekstu vidi se da je riječ o *pet* učenika, ali ipak možete provjeriti u popisu brojeva što znači **fünf**. Za riječ **aus**, iza koje slijedi član (u dativu) i imenica, odmah je jasno da je prijedlog. Na slikama se vidi da je riječ o pet učenika *iz* 9. d razreda. I značenje imenica **Name** i **Alter** jasno je, jer iza navodnika stoje odgovarajući podaci: *ime* i *dob*. U tom kontekstu razumjet ćete i riječ **Jahre (15 Jahre)**, a i to da je ta imenica ovdje u množini. Da biste mogli pročitati drugu rečenicu (onu uz **Alter**), pogledajte popis brojeva.

Slijedi *niz pitanja* koja počinju rječcom **wer**. Ako pogledate sliku i pitanje dovedete u vezu sa slikom i s odgovorom, shvatit ćete da **wer** može značiti samo *tko*.

Kod sljedećih pitanja, koja počinju s **wo?** i **wieviele?**, opet ćete pažljivo pročitati i pitanja i odgovore te pokušati zaključiti što znače te dvije upitne riječi. Točnost svoga zaključka provjerite u rječniku.

Slijede upute za učenje teksta s ciljem da se može reproducirati.

Nakon uputa za obradu ostalih kratkih tekstova (skupine pitanja) gdje se, među ostalim, upozorava na **idiomatske izraze** i nemogućnost njihova doslovnog prevođenja (Er ist x Jahre alt.) i uputa za rješavanje gramatičkih vježbi, objašnjava se funkcija gramatičkog dijela udžbenika i način služenja tim dijelom:

GRAMATIČKE PARADIGME, PRAVILA I VJEŽBE

Da biste mogli razumjeti tekst, a zatim ispravno odgovarati na pitanja i sami ih postavljati, dopunjavati rečenice i na kraju sami napisati nekoliko rečenica o sebi (vj. 2. u Radnoj bilježnici), morat ćete često u gramatičkom dijelu pogledati kako glasi oblik koji vam je potreban, kako se oblikuje rečenica što je želite upotrijebiti. Tako nećete morati napamet učiti paradigme (npr. prezent glagola **sein** ili **leben**), već ćete ih svladati ako točno proradite sve vježbe, a neke od njih i ponovite kod kuće. Kod kuće pročitajte i objašnjenja uz gramatičke paradigme i sheme kako biste shvatili ono što vam, možda, nije jasno, ili se podsjetili pojedinosti koje ste zaboravili. Tim se objašnjenjima treba vraćati i kasnije, tokom školske godine, kada se obrađuju druge gramatičke jedinice, a one prijašnje nisu dokraja usvojene.

Svrha je, dakle, gramatičkih tumačenja da vam olakšaju usvajanje i razumijevanje jezične građe i pravilno služenje jezikom. Ta tumačenja nisu u udžbeniku zato da vas još više optereće, npr. time da ih morate učiti napamet.

Iza svake paradigme, sheme, tablice ili pravila u udžbeniku su i vježbe pomoću kojih možete provjeriti jeste li usvojili gramatičku strukturu. Te ćete vježbe djelomično proradivati na satu, ali ih morate raditi i sami, kod kuće, učeći neku gramatičku jedinicu (npr. prezent glagola, oblikovanje izričnih i upitnih rečenica, upotrebu upitnih riječi). Takve su vježbe prvi korak u razumijevanju njemačkog jezika i ispravnom služenju njime. Samo znanje pravila neće vas dovesti do tog cilja.

2. PRIMJER

Radni priručnik za učenike uz ÜBERLEGE II, 8. lekcija. Primjer pokazuje kako se učenici upućuju u individualno diferencirani rad koji omogućuje horizontalna struktura udžbenika.

Tekst "Die neueste Mode: Trägt man sie in der Schule?" označen je crnom točkom, što znači da nije obavezan, tj. da nije dio vertikalne strukture udžbenika. Učenik koji se ipak želi pozabaviti tim tekstom može to učiniti na dva načina, ovisno o cilju koji želi postići (samo recepcija ili i produkcija) i trudu koji je spreman uložiti. Ako se odluči na samo receptivno svladavanje, poslužiti će se 1. objašnjenjem uz vokabular i strukture koje obuhvaća:

- gramatičke strukture koje se sistematski obrađuju tek u kasnijim lekcijama (superlativ, pasiv)
- ukazivanje na upotrebu određenog, neodređenog i nultog člana. To je gramatičko poglavlje obrađeno još prethodne školske godine, ali se u radnom priručniku često ponavlja na konkretnim primjerima jer upotreba člana

za Jugoslavenu predstavlja teškoću i na relativno visokom stupnju vladanja jezikom

- upozorenje na pronominalni adverb **dafür** kao anaforički element i time na smisleno povezivanje koje prekoračuje okvir jedne rečenice. Takva se upozorenja također pojavljuju u cijelom priručniku.

Objašnjenja uz vokabular i strukture

– **die neueste Mode, der größte Teil, die meisten Mädchen**: atributi uz te tri imenice su u superlativu, a prevode se: najnovija moda, najveći dio, većina djevojaka; **die neueste Mode** je superlativ od: **die neue Mode, der größte Teil** od: **ein großer Teil, die meisten Mädchen** od: **viele Mädchen**. Ispred superlativa uvijek se upotrebljava određeni član, nastavak za superlativ je **-st**, a na taj se nastavak još dodaju nastavci za padeže prema paradigmi za deklinaciju pridjeva iz određenog člana.

– Na što se odnosi **dafür** u rečenici: **Der größte Teil der Jugendlichen hat dafür kein Geld?** (für die neueste Mode)

– Obratite pažnju na upotrebu člana u cijelom tekstu.

Primjeri: **određeni član** uz superlativ, u izrazima **bei den Jungen, bei den Schuhen** – jer radi se o određenim skupinama (osoba ili stvari); isto tako: **die modernen Sachen, die guten Sachen**. Član se izostavlja kod imenica u pluralu ako se one nabrajaju: **Die meisten Mädchen tragen bequeme Jeans oder Kleider**. Potražite još takvih primjera.

Član se često izostavlja i u stalnim frazama, npr. **in Mode kommen**; zato takve fraze posebno uvježbavamo.

– Zu Jeans **werden...** Blusen **getragen**: prezent pasiva (werden + particip II od **tragen**). Sjetite se primjera **Jeder Brief wird beantwortet**. Kako prevodimo taj oblik?

2. Za receptivno svladavanje teksta učenik će osim toga obraditi posljednje dvije vježbe uz tekst koje ne zahtijevaju aktivno znanje:

d) Was hältst du von der Mode?

Kreuze die richtige Antwort an!

- Nichts.
- Nicht viel.
- Sehr viel.
- Es kommt d(a)rauf an.

Suche dir Begründungen für deine Antwort aus!

- Ich trage am liebsten bequeme Kleidung, und die ist immer modern.
- Die Kleidung sollte originell sein. Da zeigt sich auch das Individuelle. Die neueste Mode ist wenig individuell.
- Man fühlt sich wohl, wenn man nach der neuesten Mode gekleidet ist; man ist auch sicherer gegenüber anderen.

- Wenn die neue Mode mir gut gefällt, trage ich die modischen Sachen gern.
- Jede Mode kann schön sein, in jeder Mode kann etwas für sich finden.
- Die neueste Mode ist wichtiger für ältere Menschen. Die Jugendlichen können auch in alten Sachen schick und originell aussehen.

Odluči li se učenik na aktivno svladavanje teksta, priručnik ga upućuje da proradi ostale vježbe uz tekst.

Takav individualno diferencirani način rada ne mora, dakako, ovisiti samo o odluci učenika koji će malokad sami pokazati veći interes od onoga što je nužno. Nastavnik koji poznaje mogućnosti svojih učenika može odrediti koji će učenici tekst obraditi samo receptivno, a koji i na razini produkcije i naći zgodan način za provjeravanje individualnog rada: npr. da jedan ili dva učenika na hrvatskom ili srpskom jeziku ukratko ispričaju sadržaj teksta ili da objasne razredu značenje pitanja **Was hältst du von der Mode?** (prijevodom ili opisno, npr. Ist die Mode für dich wichtig?), kažu što su odgovorili na pitanje i koje su obrazloženje odabrali. Ako drugi učenici ne razumiju obrazloženje, mogu pitati što znače pojedine riječi, a učenik koji je pripremio tekst može odgovoriti – prijevodom ili opisom, itd.

Uspjeh takvih provjeravanja individualnog rada u razredu ovisit će o kompetentnosti nastavnika koji neće dozvoliti opširne razgovore na materinskom jeziku, već će upućivati učenike na rezimiranje prorađenog teksta na hrvatskom ili srpskom jeziku i na služenje jasnim i jezično korektnim opisima na njemačkom jeziku.

3. PRIMJER

Radni priručnik iz ÜBERLEGE III, 4. lekcija. Kao vid horizontalne razrade lekcije čija je okvirna tema izbor partnera radni priručnik donosi ovaj anketni listić:

Ispunite ovaj anketni listić

WIE DENKT IHR ÜBER DIE TRADITIONELLEN ROLLEN VON MANN UND FRAU?

Was erwartest du von deinem Partner / deiner Partnerin?

Für Mädchen

- Daß er dich erobert
- Daß er sich dir anpaßt
- Daß er intelligent ist
- Daß er groß und stark ist
- Daß er sportlich ist
- Daß er gut aussieht
- Daß er selbstbewußt ist
- Daß er ein guter Schüler ist
- Daß er treu ist
- Daß er sich modisch kleidet

ja	nicht so sehr	gar nicht

Für Jungen	ja	nicht so sehr	gar nicht
Daß sie sich dir anpaßt			
Daß sie intelligent ist			
Daß sie schlank ist			
Daß sie schön ist			
Daß sie sportlich ist			
Daß selbstbewußt ist			
Daß sie eine gute Schülerin ist			
Daß sie dir genügend Freiheit läßt			
Daß sie treu ist			
Daß sie sich modisch kleidet			

Ovu anketu možete fotokopirati ili napisati na ploču, a njezine rezultate koristiti za diskusiju, odnosno izvještaj o stavovima koje ona pokazuje.

Budući da je većina ovdje upotrijebljenog leksika već poznata, zadatak za individualni, a kasnije i kolektivni rad ovdje nije vježbanje recepcije. Tu jezično znanje stečeno postepenim prorađivanjem tekstova i vježbi lekcije služi za razonodu (ispunjavanje anketnog listića, uspoređivanjem s drugim ispunjenim listićima) i potiče na razmišljanje (vrednovanje rezultata ankete, izražavanje kritičkog stava prema tim rezultatima).

Razumije se da je i u fazi kolektivne provjere ovakvih zadataka nužna diskretna pomoć nastavnika.

Primjeri koji ekspliciraju postupke primijenjene u radnom priručniku otkrivaju još jednu komponentu koja je za uspješnije odvijanje nastave isto tako važna kao i privikavanje učenika na samostalni rad. Oni pokazuju da ulogu nastavnika u nastavnom procesu također treba shvatiti diferenciranije no što se to općenito čini. Zato ovaj prikaz završavamo sljedećim dezideratima:

1. Nastavnički bi angažman mogao biti znatno korisniji kad bi služio sistematskom usmjeravanju učenika prema (individualno diferenciranom) samostalnom radu umjesto da se troši na "prezentiranje" (prepričavanje) svakog novog teksta i punjenje velikih odlomaka vremena monologom i pisanjem na ploču uz samo prividno sudjelovanje učenika u vidu pojedinačnih poluodgovora na uglavnom retorička pitanja.
2. Učinak nastave bio bi znatno bolji kad bi nastavnik stvorio situaciju koja mu omogućava polaznje od pretpostavke da je veći dio razreda, ovisno o individualnim sposobnostima i zalaganju, proradio novu građu. Tada je njegov zadatak da vješto provjeri rezultate postignute individualnim radom – na način koji predlaže radni priručnik ili na razne druge načine koji će proizaći iz takve prakse i iz stalnog stručnog usavršavanja nastavnika.
3. Kompetentno provjeravanje ne obuhvaća samo reprodukciju naučenih sadržaja već i nastojanje da se kod učenika pokrenu misaoni procesi, te da se rezultati tih procesa izraze pomoću naučenih riječi i struktura.

Čini mi se da bi se na takav način i u našim nepovoljnim uvjetima provođenja nastave bar kod dijela učenika mogao probuditi dublji interes za učenje stranog jezika i razviti sposobnost za samostalno učenje. A iluzija da će se osobito zabavnim motiviranjem postići zadovoljavajući rezultati kod svih učenika ionako je neodrživa.

Die Rolle des Arbeitsbuches in einem auf Eingenarbeit
ausgerichteten Lehrwerkkonzept

Zusammenfaßung

Angesichts der niedrigen Stundenzahl für den Deutschunterricht in den höheren Schulen scheint mir nur ein auf selbständiges Lernen ausgerichtetes Lehrwerkkonzept Abhilfe schaffen zu können. Ein solches Lehrbuch sollte von einem Arbeitsbuch begleitet sein, das Lernanweisungen in der Muttersprache des Schülers gibt und den Lernenden über die einzelnen Lernschritte zur Lösung von Teilaufgaben und so zur Bewältigung einzelner Lernaufgaben führt.